

**ETNOGRAFSKA
IZLOŽBA**

**TRADICIJSKA
ŽENSKA
OGLAVLJA
POŽEŠKOGA
KRAJA**

**GRADSKI MUZEJ POŽEGA
1. 9. – 16. 9. 2011.**

**“PERČIN KIKA
DIVOJAČKA
DIKA
POCULICA DO
SMRTI
TAVNICA”**

Gradski muzej
Požega

Grad Požega

etnografska izložba

**“PERČIN KIKA
DIVOJAČKA DIKA
POCULICA DO SMRTI
TAVNICA”**

TRADICIJSKA
ŽENSKA
OGLAVLJA
POŽEŠKOGA
KRAJA

GRADSKI MUZEJ POŽEGA
1. 9. – 16. 9. 2011.

IZLOŽBA JE REALIZIRANA
SREDSTVIMA MINISTARSTVA
KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE
I GRADA POŽEGE

UVOD

Odijevanje je nastalo iz osnovne potrebe čovjeka da zaštiti svoje tijelo od štetnih klimatskih utjecaja pokrivalima od prirodnih i umjetnih tvari.¹ Pojedini odjevni predmeti ili njihovi elementi u sporednoj namjeni dobivaju magijsko-apotropijsko značenje ili funkciju ukrasa. Načinom odijevanja kroz prošlost nastojale su se istaknuti i društvene razlike, te društveni i imovinski položaj pojedinca u zajednici. „Kada oblike odjeće određuju tradicije i običaji jedne zajednice ili određenog kulturnog kruga, odnosno razdoblja može se govoriti o nošnji“.² Narodna nošnja podrazumijeva odjeću koju uglavnom nosi negradsko stanovništvo. Razne društvene i političke promjene, te strani utjecaji tijekom povijesti utjecali su na izmjenu i propadanje tradicijskog odijevanja seljačkog stanovništva. Danas se narodne nošnje kao dokument materijalne kulture čuvaju u muzejima i muzejskim zbirka, a one koje su se sačuvale u pojedinim obiteljima najčešće su predstavljene kroz nastupe folklornih društava na smotrama folkloru ili u nekim svečanima, kulturnim ili turističkim manifestacijama.

Žensko oglavlje kao bitan dio tradicijskog odijevanja podrazumijeva način češljanja i opremanje glave. Ono je bilo pokazatelj i pratitelj promjena tijekom ženina života. Prema načinu češljanja, ukrašavanja i prekrivanja ženske glave mogla se procijeniti njezina dob, društveni status, svaki životni događaj, te lokalna, regijska ili vjerska pripadnost. Porijeklo oblika oglavlja mnogi autori nalaze u dalekim kulturama, praslavenskoj baštini ili utjecajima europskih stilskih razdoblja.³

Žensko oglavlje uvijek je bilo usklađeno s ostalim dijelovima tradicijske odjeće.

1 Opća enciklopedija, sv.6, 1980, 140.

2 Isto.

3 V. Zorić, 2001, 243.

Narodna nošnja požeškoga kraja još je bila u živoj upotrebi krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a kod žena se, s promjenama, održala do polovice 20. stoljeća.

Tradicijsko odijevanje seoskog stanovništva bilo je podložno velikim društvenim i političkim promjenama koje su se zbivale na području Slavonije. Vladavina Turaka, Austro-Ugarske i doseljavanje novog stanovništva iz različitih krajeva, pa i Europe, utjecalo je i mijenjalo način života slavonskog seljaka.⁴ Dolazak Turaka na područje zapadne Slavonije, pa tako i Požeške kotline u 16. stoljeću, bitno je utjecao na strukturne promjene u stanovništvu. Doseļjavaju se novi doseļjenici iz južnijih, planinskih krajeva, a nakon poraza Turaka, dio domaćeg stanovništva, koji je primio islam, preselio se s njima na prostor današnje Bosne. Krajem 17. i početkom 18. stoljeća iz Bosne u požeški kraj doseļjava većinom stanovništvo katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti. Tijekom 18. i 19. stoljeća doseļjavaju se stanovnici iz pasivnih krajeva Hrvatske (Lika, Gorski Kotar, Primorje), zatim Nijemci, Česi, Slovaci, te u manjoj mjeri Mađari i Talijani.⁵ Veliki val migracija, pogotovo ovih potonjih doseļjenika iz Europe zabilježen je između 1880. i 1910. godine, kada se bilježi i izvanredno nagli porast stanovništva izazvan dolaskom novih naseljenika.⁶ Doseļjenici iz Italije, Austro-Ugarske i Njemačke, donose svoje životne navike, tradicije i način odijevanja. Uznappedovali razvoj i utjecaj europske industrije i građanske kulture, pridonio je bržem odumiranju tradicijskog načina života krajem 19. i tijekom 20. stoljeća. Sva ta povijesna i društvena zbivanja, kao i prirodne raznolikosti, utjecali su na etnografsku sliku požeškoga kraja. U skladu s tim, oblikovana je u stilu panonske odjeće požeška paurska nošnja.⁷ Nosila se u nizinskim i brdskim selima požeškoga kraja, s nekim manjim ili većim raznolikostima i posebnostima u pojedinim selima. Požeški kraj, sjeverno od Orļjave povijesno je

4 V. Kolić Kličić, 2007, 7.

5 A. Petković, 1977, 166.
J. Matešić, 1977, 279-280.

6 I. Karaman, 1997, 22.

7 Tip paurske požeške ženske nošnje nastavlja se i dalje na istočnom području pakračkog kraja, te u selima sjeverno od Nove Gradiške (Opatovac, Banićevac, Podvrško) do početka 20. stoljeća, koji su također povijesno pripadali Civilnoj Hrvatskoj – Pauriji.

pripadao Pauriji, odnosno Banskoj, civilnoj Hrvatskoj, dok je mali dio južno od Orljave bio u sklopu Vojne krajine – granice.⁸ Prema smještaju sela stanovnici se dijele na one u Poljadiji (nizinski dio) i u Podplanini (prigorski dio Papuka i Krndije).

Požeška narodna nošnja, Požega, oko 1907.

Postavljanje izložbe tradicijskih ženskih oglavlja požeškoga kraja određeno je samom Zbirkom ženskih oglavlja i nakita, odnosno njezinim sadržajem koji obuhvaća uglavnom predmete iz poljadijskog i podplaninskog dijela Požeštine.

Problem je istraživanja ove teme u detaljnijoj rekonstrukciji starijeg sloja nošnje odnosno rekonstrukciji ženskog odijevanja (oglavlja) s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Još je veći problem rekonstrukcija ženskog odijevanja iz još starijeg razdoblja jer zbog velikog vremenskog razmaka nije moguće naći kazivača za taj vremenski period.⁹ Na to su utjecale i same

⁸ Sela Brodski Drenovac, Bučje, Zagrađe, Frkljevci, Kadanovci i Bilice povijesno su pripadala Vojnoj krajini, i prislanjaju se uz novokapelačku i oriovačku tradiciju odijevanja, te stoga ne pripadaju tipu požeške paurske nošnje i nisu obuhvaćeni ovom izložbom i katalogom.

⁹ Također su povijesni zapisi malobrojni i oskudni. U rekonstrukciji toga razdoblja od velike je pomoći bila dosada objavljena literatura na temelju ranijih istraživanja o narodnoj nošnji požeškoga kraja: Z. Lechner, 1977, 301-308. i V. Kolić Klikić. 2007, 60-66.

promjene nakon Drugog svjetskog rata kada su se, zbog ekonomske situacije i nedostatka tekstila, dijelovi nošnje prodavali i prekrajali, te samim time i nestajali. Pri tome se nameću i novi podaci¹⁰ o ženskim kamicama - *poculicama* koji zahtijevaju daljnja istraživanja i usporedbe s raznolikim kamicama ostalih krajeva radi dodatnog saznanja o kulturno-povijesnim zbivanjima na ovim prostorima. U rekonstrukciji starijeg razdoblja pomogle su fotografije ženskih narodnih nošnji požeškoga kraja s početka 20. stoljeća, koje su snimili Julije Kempf, osnivač Gradskog muzeja u Požegi i Atelier Wollner u Požegi, zatim sjećanja kazivačica o odijevanju njihovih majki i baka, i(li) kako su im one pripovijedale o starijem načinu odijevanja.

Prvi poznati povijesni zapisi o ženskom oglavlju u požeškom kraju javljaju se 1782. godine u putopisu budimskih profesora Matije Pillera i Ljudevita Mitterpachera „Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji.“ U njihovom opisu oglavlja donose podatak kako su žene pokrivala, odnosno zamatale glavu platnenim rupcem da im se vidi samo lice. Ovakav način povezivanja glave rupcem bio je prisutan u tradicijskom odijevanju žena u svečanim prilikama ili u žalosti – *rušnji* do 40-ih godina 20. stoljeća. Za djevojke pišu kako na glavi nose crvenu kružnu partu koju vole osobito kititi, a vrat i uši kite životinjskim zubima i mnogobrojnim metalnim pločicama. Ovaj potonji opis zbunjuje jer u požeškom kraju nema podataka, niti građe da su se djevojke tako kitile. Ostaje pitanje koga su zapravo budimski profesori opisali, domaće stanovnike ili neke od naseljenika, ili su možda pomiješali što su vidjeli na putu oko Osijeka i u Baranji. Svećenik Kajo Agjić 1863. godine u listu „Slavonac“ u nabranjanju ženske odjeće i obuće spominje kako žene na glavi nose poculicu ili maramu. Taj podatak potvrđuje sačuvana građa. U Etnografskom muzeju u Zagrebu nalaze se dvije poculice iz Velike koje bi se mogle okvirno datirati u 70-e godine 19. stoljeća.

¹⁰ Radi se o dvije poculice iz požeškoga kraja s dodatno našivenim kupovnom čipkom na crvenoj čohi u Etnografskom muzeju u Zagrebu.

TRADICIJSKE FRIZURE I OGLAVLJA

Kosa najčešće predstavlja neke čovjekove vrline ili moći. Način rezanja i raspoređivanja kose bio je bitan element u određivanju društvene ili duhovne, individualne ili kolektivne funkcije osobe.

„Kosa je jedno od glavnih ženinih oružja; otkrivena ili skrivena, spletena ili raspletena, često je znak ženine raspoloživosti, predaje ili suzdržanosti.“¹¹ U frizuri nalazi se cijela simbolika kose, ta dvosmislena riječ označava i ono što se stavlja na glavu, te način na koji se češlja kosa. Frizuram se svladava, pokorava i iskorištava životna snaga koja je sadržana u kosi. Frizura je znak za razaznavanje položaja i životne dobi.¹² U tradicijskom djevojačkom uređivanju kose, čvrsta i bujna kosa, ispletena bila je pokazatelj zdravlja, djevojačke zrelosti. Nepokrivanje djevojačke kose obilježava status djevojke u hrvatskom tradicijskom društvu.¹³

DJEVOJAČKO ČEŠLJANJE

„Majka Mari kosu plela
Od petero devetero“¹⁴

Tijekom prve polovice 20. stoljeća u selima Požeškoga kraja velika pažnja pridavala se uređivanju kose kod djevojčica već od najranije dobi. Žensko dijete prvi put šišali su otprilike kada bi navršilo prvu godinu života, čim bi kosa dovoljno narasla da bi se mogla ošišati, sa željom da izraste što gušća kosa. U slučaju da dijete ima slabu kosu šišalo bi se još jednom

11 J. Chevalier, A. Gheerbrandt, 1994, 283-284.

12 Isto, 156.

13 V. Zorić, 2001, 243.

14 I. Čakalić, Opis starina, Perčin, NZ 124d, 64.

nakon prvog šišanja (Vetovo). Čim bi djevojčici malo porasla kosa, uplitali bi je pomoću crvene pređice ili kupovne vrpce *pantljičice* u malu pletenicu. Svakodnevna frizura djevojčica bila je jedna ili dvije pletenice spuštene niz leđa. Kosa iznad čela bila im je počešljana na razdjeljak ili začešljana unatrag.

Djevojčicama su do njihove desete, dvanaeste godine pleli - *splitali* kosu u *bili*¹⁵ ili *bijeli*¹⁶ *luk*¹⁷ – dvije pletenice spletene od tri struke - *plesma*¹⁸ ili *prama*. Pri izradi frizure kosa se najprije če-

Rekonstrukcija izrade *bilog luka*

15 Podgorje, Požeške Sesvete, Vetovo

16 Češljakovci, Bankovci

17 Način izrade ovih pletenica podsjeća na pletenje bijelog luka u vijenac i vjerojatno je od toga potekao naziv frizure.

18 Vetovo, Podgorje

Djevojčica počešljana u *bili luk*, Dolac, oko 1910.

visini ušiju.²⁰ Ponegdje²¹ u svečanim prilikama *bili luk* bi se ponekad ukrašavao cvijećem.

U Kutjevu i Bektežu ne pamte način češljanja u *bili* ili *bijeli luk*, poznato im je samo pletenje jedne ili dvije pletenice koje vise niz leđa ili naprijed. Takve su pletenice, između dva svjetska rata, najčešće nosile djevojčice i u ostalim selima. Frizura *bilog luka* rijetko kad se *splitala*.²²

Na fotografijama²³ s početka 20. stoljeća pojedine djevojčice nose omotane pletenice u obliku vijenca oko stražnjeg dije-

šljala na razdjeljak sredinom glave i odijelila na dva kraja. Pletenice su se plele od sljepočnica uz glavu prema leđima. Prema potrebi, prilikom prepletanja uplitali bi se dodatni pramenovi sa strane. Kod djevojčica koje su imale kraću kosu, ispletene pletenice su se povezivale zajedno na leđima vrpcom – *pantljičicom* ili crvenom pređicom. Postojale su dvije varijante pletenja *bilog luka*, jedna je bila da se pletenice kod vrata spoje u jednu pletenicu,¹⁹ a druga je bila da se pletenice prekriže i podignu na zatiljak, te učvrste u

Djevojčice iz okolice Požege, Požega, 1907.

la glave, koje izviruju malo iznad tjemena. Ponekad, kosu djevojčica ukrašavaju zavezane mašne na vrhu ili po strani glave.

Djevojčice nisu često pokrivala glavu, a ako su to i činile, stavljale su jednostavne marame vezane ispod brade.

Kada bi napunile trinaest ili četrnaest godina, djevojčice su stjecale pravo nošenja i opremanje glave kao djevojke.

Stariji sloj svečanog djevojačkog češljanja bio je *perčin* od mnoštva sitnih pletenica.

U Slavoniji, zapadno od Nove Gradiške, cijeloj Posavini i Srijemu, đakovačkom, vinkovačkom i vukovarskom kraju te Baranjskom Podunavlju (hrvatska sela u Mađarskoj i Vojvodini) plela se stražnja pletenica u užoj ili široj formi od 4 do 120 pramenova s odizanjem od vrata i zaticanjem na stražnji dio glave: *kika*, *perčin*.

U etnološkoj literaturi²⁴ pretpostavlja se da su ovakvi oblici frizura element rimske kulturne baštine na što upućuju likovi carica otisnuti na kovanom novcu iz razdoblja kasnoga Rim-

19 Bankovci, Biškupci, Doljanci, Vetovo

20 Bankovci, Češljakovci, Dolac, Podgorje, Požeške Sesvete, Velika

21 Bankovci, Požeške Sesvete, Vetovo

22 U Požeškim Sesvetama kazivačica Dragica Perak pamti da su djevojčice iz njezine generacije, kao i ona sama, često se *splitala* u *bili luk*.

23 Iz Fototeke Etnološkog odjela i Zbirke fotografija Gradskog muzeja Požege.

24 J. Radauš Ribarić, 1982, 97, 103.

skoga Carstva (3. – 4. stoljeće) kada je Panonija bila njegov sastavni dio.

Djevojke su češljane u *perčin* od trenutka kada se zadjevojče,²⁵ odnosno *zacure* pa do udaje. Perčin se nosio uz stariji tip paurske nošnje: *oplećak* i *krila s vunenom zapregom*, te maramom rupcem od domaćeg platna ili kupovne *tibetkinje*, ali i uz mlađu suvrstu nošnje, u kojoj je vunenu pregaču i rubac zamijenila marama i *fertun* od kupovnih svilenih materijala. U *perčin* se djevojka češljala jedanput tjedno, nedjeljom rano ujutro za misu i tijekom godine za važnije crkvene blagdane i druge svečanosti. Izrada *perčina* trajala je po dva i više sati. Djevojku je češljala majka, baka ili neka žena iz rodbine.

U Požeštini *splito* se uži tip *perčina* najčešće širine dlana, te nešto uže ili šire od njega, ali uglavnom nije bio širi od glave. Prema fotografijama iz prva dva desetljeća 20. stoljeća može se primijetiti kako širina uskog *perčina* varira, što je vjerojatno ovisilo o bujnosti djevojčine kose.

Današnja, najstarija generacija, rođena iza Prvog svjetskoga rata ne sjeća se posvuda jednako *perčina* jer se prestao nositi uglavnom iza 1920. godine. Pamte ga u Vetovu i Biškupcima jer su ga u drugoj polovici 20. stoljeća starije žene plele za potrebe nastupa lokalnih folklornih društava. Često su to bili *perčini* od tuđih kosa ili kudjelje koji su se samo pričvrstili. Drugi²⁶ ga se opet sjećaju po pričama starijih, ili po starim fotografijama s početka 20. stoljeća, a 30-ih godina poneka starija žena još je znala isplesti *perčin* djevojkama prilikom poklada.²⁷ Danas ga rijetko tko zna pravilno isplesti.²⁸

25 Prema fotografiji iz 1907. godine, koja prikazuje osnovnoškolsku djecu iz okolice Požege, perčin su uplitali u posebnim prigodama i djevojčicama od deset do dvanaest godina.

26 Bankovci, Češljakovci, Donji Emovci, Grabarje, Podgorje, Požeške Se-svete.

27 Anki Ramić iz Bekteža nije poznato da li se u Bektežu ranije nosio *perčin*, ali je njoj kao djevojci jedna baka, udana iz Zaričca u Bektež, za poklade isplela *perčin*.

28 Ana Lovrić iz Doljanaca za potrebe nastupa Kulturno umjetničkog društva „Šijaci“ godinama plete *perčine* djevojkama od njihovih vlastitih kosa. Sama je naučila pletiti prema ranijim ispletenim primjercima *perčina* od

Kosa se tijekom izrade *perčina* namakala smjesom vode i šećera – „da perčin bude malo ukočit“, to jest da kosa bude čvrsta ili se mastila *mašćom* da se bolje razdvoji i isplete. Zatim se razdijelila na četvero, to jest podijelila se na *putak* – razdjeljak sredinom glave i potom poprečnom stazom od uha do uha preko tjemena. Sa svake strane glave ostavio se dio kose za izradu *coklina* i *kintoša*. Perčin se pleo u cjelovitu pletenicu od krajnjih struka – *plesama* prema sredini, a broj struka ovisio je o bujnosti kose, mogao se pletiti do 41 *plesma*. Ispletana pletenica se presavila i podigla prema tjemenu tako da malo

Rekonstrukcija izrade *perčina* s *kintošima* i *rogovima*

kudjelje. U zadnje vrijeme, na inicijativu Brankice Potnar, pokrenute su u Požeštini radionice tradicijskih češljanja gdje se frizeri i članovi KUD-ova sve više osposobljavaju u rekonstrukciji izrade *perčina*.

viri iznad njega, te učvrstila *iglicom* – ukosnicom. Visina *perčina* ovisila je i o duljini kose, čiji je *perčin* bio dulji, mogao se i više podići na tjeme. U podplaninskim selima nosio se niže tako da se nije ponekad vidio iznad tjemena, dok je u selima Poljadije postavljen visoko iznad tjemena. *Perčin* su namastili s gusjom masti da kosa bude glatka. Iznad čela, od razdjeljka na lijevu i desnu stranu, napravila bi se po dva ili tri *cokla*. Smočena kosa sa šećernom vodicom začesljavala se na čelo i oblikovala u polukrug koji se pričvrstio špangicom, do nje bi se potom isto tako napravio drugi *coklin* preko uha. Pletenice *kintoši* pleli su se od četiri ili više struka sa svake strane koji su se, pošto je *perčin* bio ispleten i učvršćen na tjemenu, prebacili gore na tjemenu, a krajevi bi se učvrstili špangicama. Između *kintoša* i *perčina* glava se svečanim danima i nedjeljom ukrašavala prirodnim cvijećem i zelenilom (ružice, muškatti, lijepe kate, kadife, smilje, božje drvce, asperada, šumica, bosiljak...) ili umjetnim cvijećem od svile ili voska.

Početak 20. stoljeća bilo je uobičajeno kititi *perčin* umjetnim, kupovnim cvijećem – *granama*.

U požeškom kraju u ovaj tip uskog *perčina* plele su se *Šokice* (Hrватice) i *Vlajine* (Srпкиnje), dok *Švabice* (Njemice), *Pemice* (Čehinje) i Mađarice u požeškom kraju nisu nosile *perčin*.²⁹ Česljanje djevojaka u uski *perčin* nastavlja se i u selima istočnog pakračkog kraja. Varijanta uskog *perčina* s pletenicama *kintošima* plela se i u selima smještenim sjeverno od Nove Gradiške (Opatovac, Banićevac, Podvrško).³⁰ Uska pletenica od malog broja struka (5 – 15 i 11 – 15) plela se u 19. stoljeću i u selima istočno od Vinkovaca i u Vinkovcima,³¹ dok je širi tip bio zastupljen od Nove Gradiške do krajnjeg istočnog Brodskog Posavlja, vinkovačkom kraju i Baranjskom Podunavlju.

29 I. Čakalić, NZ 124d, 63-64. Povijesni naziv Šokci vezuje se uz Hrvate, a naziv Vlasi vezuje se uz Srbe, ali se koristio i naziv pravoslavac koji je označavao vjersku pripadnost. Domaće stanovništvo doseljene je Nijemce nazivalo Švabe, a Čehe Pemci. Te nazive koristi i Ivo Čakalić u svojim zapisima.

30 V. Kolić Klikić, 2009, 279, 281.

31 J. Lovretić, 1990, 118-123

Rekonstrukcija izrade *perčina* s *coklinima*, *kintošima* i rešetkastim pletenicama

Skupina djevojaka počešljanih u *perčin*, Požeška kotlina, oko 1910.

Analizirajući fotografije iz prva dva desetljeća 20. stoljeća, primjećuju se raznovrsne frizure češljanja u *perčin*. Čeoni dio kose u pravilu je bio podijeljen razdjelkom po sredini, ali s raznovrsnim varijantama začešljavanja i oblikovanja kose: glatko začešljana sa strane preko ušiju ili iznad ušiju, polukružno začešljana na čelu tipa *coklina*, ili začešljano prema gore, ili s uvojcima, ili *coklinima* u obliku roščića zvani *rogovi*. Prema sjećanjima Ive Čakalića³² iz Doljanovaca kosu su češljali naprijed „nad čelom kao nike cokle il kako su rekli rogove izvući“, što potvrđuje fotografija triju djevojaka iz Stražemana koje su naprijed počešljane u male roščiće. Također su raznovrsne bile kombinacije *perčina* s manjim pletenicama pletenim sa strane: *kintoši* ili *vitice*³³ prebacuju se preko tjemena u jedan, dva reda ili se dolje sastavljaju s *perčinom*, pletenice pletene od četiri struke poput rešetke u donjem dijelu do *perčina*, uvrnuta kosa sa strane iznad ušiju ili samo glatko začešljana. Osim prirodnim ili umjetnim cvijećem, glave su kitili i raznim španjicama i metalnim ukrasima poput malih zvečki.

32 I. Čakalić, NZ 124d, 63.

Na ovim podacima zahvaljujem Maji Žebčević Matić koja je prilikom istraživanja požeških napjeva u Etnološkom odjeljenju u HAZU-a, u rukopisima naišla na ove podatke.

33 Naziv *vitice* za pletenice upotrebljavao se u Podsreću i Grabarju.

Tri djevojke iz Stražemana počešljane u *perčin* s *rogovima*, Požega, oko 1915.

Djevojka počešljana u *perčin* s *kintošima* i *coklinima*, rekonstrukcija, 1974.

U vrijeme korizme i adventa djevojke su nedjeljom češljane u *perčin*, ali nisu ga kitile cvijećem. Na Veliki petak djevojke su išle u crkvu *zavijene* - povezane glave u crne marame.

Preko tjedna nisu bile češljane u *perčine*, nego su kosu nosile spletenu u običnu, trostruku pletenicu ili bi ga ostavile da stoji od nedjelje do nedjelje. Pri svakodnevnim poslovima *cure* su bile *zavijene* u marame.

U požeškom kraju, krajem 19. i početkom 20. stoljeća, djevojke su se češljale u *perčin* od vlastite

kose, ali upotrebljavaju i umetke od tuđe kose, odnosno gotove *perčine* koji su se samo pričvrstili na djevojičinu kosu.

U cijeloj zapadnoj Slavoniji (i šire) utjecajem doseljenika i građanske kulture napuštaju se, od početka 20. stoljeća, a pogotovo između dva svjetska rata, stariji tipovi djevojačkih frizura u zamjenu za jednostavniji oblik poput punđe – *tutuk*, *kotur*, *kovrk*, *kovrg*.³⁴

Nakon Prvoga svjetskoga rata djevojke su se u požeškom kraju počele češljati u *tutuk* ili *kotur*,³⁵ koji je između dva svjetska rata zamijenio perčin. Kod izrade *tutuka* kosa se češljala od čela prema natrag ili u razdjeljak na stranu koji se *brenovao* (najviše 30-ih godina 20. stoljeća), ili na razdjeljak po sredini glave. Na zatiljku su se isplele dvije pletenice koje su se naizmjenično omotale u krug i učvrstile *iglicama*. Odozgora su za bole polukružni ukrasni češalj od roga. *Tutuk* se nije često kitio cvijećem,³⁶ nego se sa strane iznad ušiju ukrašavao ukrasnim špangicama sa cvjetićima i zvjezdicama.

Tutuk okruglog oblika nosile su i Čehinje i Njemice, a za razliku od njih, Šokice su imale *tutuk* više ovalnog oblika, „od uva do uva“, premda su ga u pojedinim selima (Češljakovci, Šeovci) i one omotale više okruglo.³⁷

U Bektežu i Kutjevu ne pamte da su djevojke nosile *perčine*. Prema dostupnim malobrojnim fotografijama³⁸ s početka 20. stoljeća, u Kutjevu su u to vrijeme djevojke bile češljane u *tutuk* ili u tip frizure zvane *grethen*. Čeoni dio kose bio je počešljan u razdjeljak „po pol glave“ ili sa strane. Kosa za pletenice podijelila se po pola glave. *Grethen* se pleo u dvije pletenice od tri struke iza uha. Spletene pletenice bi se ovile oko glave te pričvrstile *harnadlicama* - ukosnicama. S obje strane glavu su ukrasile ukrasnim špangicama.

34 A. Wild, 2009, 85.

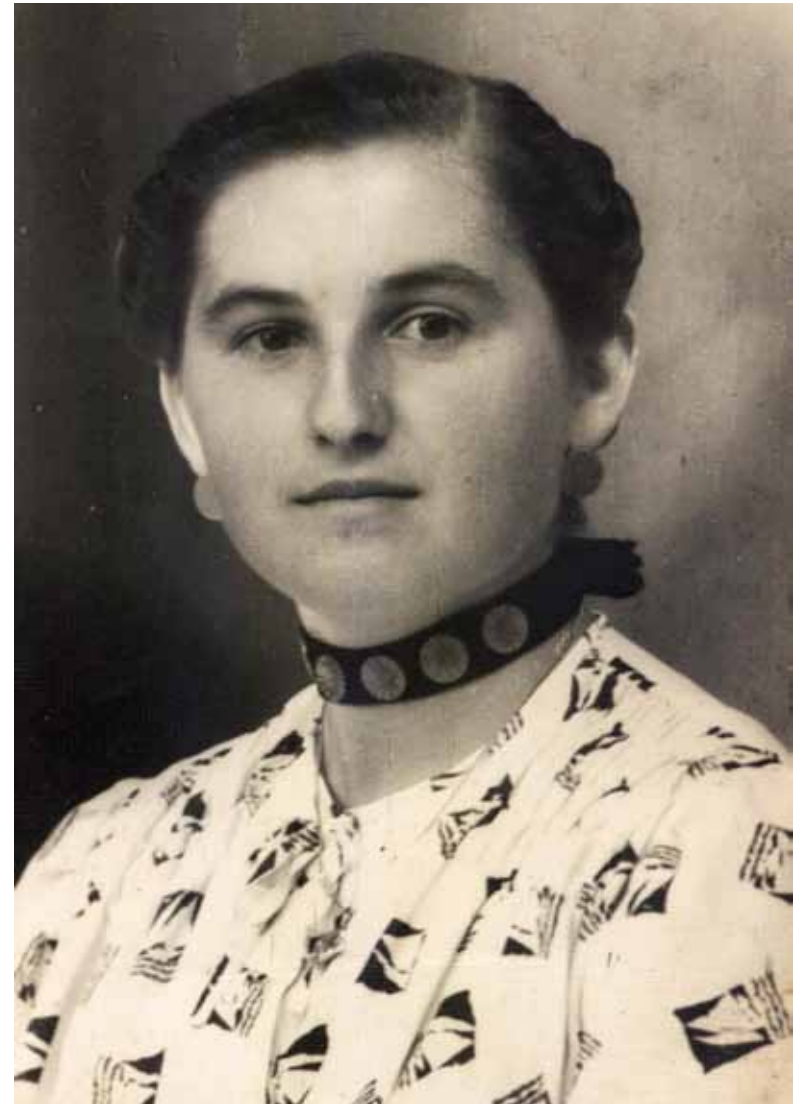
35 Grabarje, Požeške Sesvete, Štitnjak

36 Bankovci

37 Kazivačica Marija Budiselić iz Bankovaca pripovijeda da se njezina majka rođena u Šeovcima ranih 20-ih godina češljala više u okrugao *tutuk* od jedne pletenice, a da se ovalni od dvije pletenice nosio 30-ih godina 20. stoljeća.

38 Fototeka Etnološkog odjela Gradskog muzeja Požege; Kutjevo, 1981.

U ovaj tip frizure češljale su se samo djevojke s bujnom i dovoljno dugom kosom.

Djevojka iz Štitnjaka počešljana u *tutuk* s brenovanom kosom, 40-e god. 20. st.

Djevojke iz Kutjeva počešljane u *grethen*, 1914-1918.

Dvije djevojke s vijencima iz Štitnjaka, 1910-1918.

OGLAVLJE MLADENKE

„Perčin kika divojačka dika
poculica do smrti tavnica.“³⁹

Početak 20. stoljeća zaručena djevojka je u crkvu, na misu i prilikom najave vlastitog vjenčanja nosila bijeli vijenac od voštano cvijeća na glavi sve do udaje, s prirodnim ili umjetnim cvijećem, perjem, kupovnim vrpcama složenim u mašne koji su prekrivali *perčin*. Dvadesetih godina 20. stoljeća nosio se visoki voštani vijenac poput krune na kosu počešljanu u *tutuk*.

U djevojačkom češljanju pojedinih dijelova istočne Hrvatske⁴⁰ vijenac je bio dio svečanog oglavlja.

Stariji tip vijenca, koji je slavenskog porijekla, pretežno je bio crvene boje izrađen kod kuće od prirodnog ili umjetnog cvijeća i drugog ukrasnog materijala, preslojen u prvoj polovici 20. stoljeća kupovnim bijelim voštanim vijencem.

39 I. Čakalić, NZ 124d., 64.

U Vetovu kazivačica Marija Petrić kazivala je ove stihova s manjom izmjenom: „Perčin kika djevojačka dika, poculica do groba tamnica.“

40 Baranjsko Podunavlje, srijemska sela.

Svadbene vijence ili krune simbol su prijelaza djevojke u stalež udanih žena. Kosa i glava mladenke središte je magijskih postupaka i značenja. Crvena boja,⁴¹ razni sjajni, trepera-

Djevojka s vijencem i dvije mlade žene u *poculicama s podvezama* iz Bankovaca, Požega, 1910-1918.

41 U staroslavenskom kulturnom sloju crvena boja je simbol snage i života, čuva od uroka i zlih sila.

vi ukrasi, perje i vrpce imaju zadaću čuvati je od uroka i zlih sila. Također i sam kružni oblik vijenca, koji simbolizira Sunce, ima zaštitnu funkciju.

Kosa udane žene zabranjena je dodiru i pogledu. U svadbenom obredu mladenki se skida vijenac i kosa reže ili upliće na određeni način, najčešće uz različite vrste umetaka od raznog materijala i prekriva kapicama i rupcima.

U starijoj tradicijskoj svadbi požeškog kraja, početkom 20. stoljeća, mladenki bi prve svadbene noći, prilikom običaja *slaganja*,⁴² mladoženja skidao vijenac u sobi mladenaca. Drugi dan ujutro jetrva ili koja druga žena iz mladoženjine kuće „redila je snaši glavu i namistila poculicu.“⁴³ Između dva svjetska rata mladenka je nosila šlajer, koji bi joj prve večeri svadbe skidala kuma, te bi je potom zavila u maramu *zavijaču*, koja je bila njezin dar.⁴⁴ Sljedećeg dana ujutro svekrva, ili netko od žena uređivao je mladenku u novo oglavlje sa češljem u kosi i podvezanu u *po(d)vezaču*.

UGLAVLJE UDANE ŽENE

Pokrivanje kosa udanih žena praslavenski je običaj. Smatra se da je prvotno imalo magijsko značenje da kosu kao izvor životne snage treba skrivati od zlih sila.

Starijem sloju tradicije pokrivanja kose u Požeštini pripada kapica zvana *poculica*, *pocula*, *poculca*, *poculjica* ili *paculjca*. Ova specifična ženska kapica bogato je ukrašena za svečane prigode.

42 Praćenje mladenaca na prvu bračnu noć u njihovu sobu ili *kijer*.

43 I. Čakalić, inv. br. 13.664, 32.

44 Ovaj običaj se odvijao u mladoženjinoj kući prije *otplesavanja* mladenke sa svatovima.

Mladenka iz Šeovaca, Bankovci, Požega, oko 1925.

Poculica kao stariji tip vanjskog pokrivala nošena je na prostoru cijele zapadne Slavonije i šire. U drugoj polovici 19. stoljeća spominju ih pisci Stjepan Marjanović⁴⁵ i Mijat Stojanović⁴⁶ na području okolice Slavanskog Broda i Nove Gradiške, odnosno području Vojne granice Slavonije i Srijema pod imenom *počelica* i *pocelica*. Raznolike kapice, *poculice*, *pocelice*, *pocalice* koje se razlikuju po svojim oblicima i kroju nošene su na cijelom području sjeverozapadne i istočne Hrvatske. U pojedinim dijelovima Bosne, kod katoličkog stanovništva, nošene su vezene kapice pod nazivima *počelica*, *počelica*, *čepelica*, *poculica*.⁴⁷ U Mađarskoj Hrvati su nosili ukrašene kapice i *pocelice*.

Podrijetlo ovih kapica nije do kraja razjašnjeno. Neki autori smatraju da je ovakvo pokrivalo glave utjecaj europske srednjovjekovne mode viših slojeva kasnogotičkog razdoblja. Drugi autori izvor nalaze u staroj slavenskoj tradiciji i naziv *poculica* etimološki povezuju s velikoruskim nazivom „*počel*“, čemu odgovara naš naziv „*počelica*“⁴⁸.

Prema Luboru Niederleu,⁴⁹ staroslavenske žene pokrivalo su glavu duguljastim rupcem i uz to manjim komadom tkanine – *čepcem*⁵⁰ pričvršćene na podložak. Kasnije se pod tim nazivom u mnogim slavenskim zemljama javljaju različito sašivene meke kape. Mnogobrojne vrste različito oblikovanih kapa

45 S. Marjanović, 1853, 250

46 M. Stojanović, 1881, 2, 134.

47 Nazivi *počelica* ili *poculica* u sjeverozapadnoj Bosni, *pocalica* u Orašju, *počelica* u Klisi, Neretvici i Rami, a u Livnu *čepelica* ili *počelica*.

48 V. Kolić Kličić, 2009, 152; K. Mrgić, 1995, 8.

49 J. Mihalić, 2009, 75.

50 U Vojvodini meke kapice pod imenom *čepac*, *čepiec* nalazimo u upotrebi kod Slovaka, Rusina i Srba, a kapicu tipa *čepca* nosile su Hrvatice iz Sonte.

bile su prisutne na području srednje i zapadne Europe. Prema Jozefu Haniki⁵¹ one su se razvile iz pravokutnog komada tkanine ili šire pravokutne trake. Temeljni oblik tih kapa dobivao se presavijanjem tkanine i šivanjem duž jednog ruba, pri čemu šav može ići od tjemena prema čelu ili od tjemena prema zatiljku. Na vrhu se oblikuje šiljak. Preoblikovanjem šiljka i umećanjem novih elemenata nastajale su različite kapice.

Na prostoru zapadne Slavonije *poculica* se zadržala na prostoru Paurije (požeški i središnji pakrački kraj) u uporabi do 30-ih godina 20. stoljeća, dok je u Granici (novogradiško i južno pakračko područje) krajem 19. stoljeća preslojena novom suvrsticom oglavlja (češljem, šamijom i podvezom).

U istočnoj Slavoniji i Srijemu *pocelica* ili kapica prelazi u drugi, donji sloj koji se uglavnom ne vidi.

Poculice su se nosile svaki dan, radnim danom, u svečanim prilikama i u žalosti – *rušnji*. Danas je teško pronaći sačuvane radne *poculice*, a prema sjećanju bile su rađene od *jaglučnog*,⁵² pamučnog crvenog karirano platna kojima su žene povezivale glavu prilikom svakidašnjih poslova. Kapice od *jaglučnog* tkanja povezivale su se kasnije i na češalj. Svaki dan nosile su i iznošene svečane *poculice*.⁵³

Svečane *poculice* koje su se nosile prilikom različitih svečanih prigoda tijekom godine i u crkvu nedjeljom, bile su ukrašene mnoštvom motiva u raznim bojama. *Poculica* je većinom bila podstavljena *jaglučnim* tkanjem ili bijelim lanenim ili pamučnim tkanjem. Kasnije su bile podstavljene i kupovnim tkaninama u boji. Na to četverokutno platno, koje je bilo duže na čeonom dijelu od

51 J. Mihalić, 2009, 76.

52 Crveno dvonitno tkanje u boji s bijelim kockama ili samo crtama. Naziv je poznat u Doljanovcima, Golom Brdu i Češljakovcima, drugdje ga zovu maramica ili crvena maramica.

53 U generaciji žena rođenih iza Prvoga svjetskoga rata najviše pamte kao svakidašnje iznošene svečane *poculice*.

Poculica iz požeškog kraja, Gradski muzej Požega

same ukrašene *poculice*, prišivalo se rijetko laneno tkanje zvano *toka*⁵⁴ gusto izvezeno – *krpano*.⁵⁵

Kapica je u donjem dijelu sastavljena u špic,⁵⁶ na vrhu malo zaobljen koji se nazivao *ovrlj*,⁵⁷ osim u Poloju gdje je zabilježen naziv *kovrlj*. Duž krajeva stranica *poculice*, osim čeonog dijela, zarubilo se platno do *ovrlja* i to se nazivalo *opasja* (Podgorje) ili *opasje* ili *niz*.⁵⁸ U to se uvlačila pletena lanena ili pamučna uzica kojom se *poculica* stegnula, ovila oko glave i povezala ispod *ovrlja* (Podgorje) ili na tjemenu (Biškupci, Vetovo).

Motivi na *poculici* najčešće su vezeni raznobojnom vunicom i staklenim perlicama – *derdanima*, a ponekad i svilenim koncem.

Platno *poculice* u podlozi je bilo gusto izvezeno jednobojnim vunenim nitima, a ukraši vezeni polukrižićima ili križićima, raznobojnim staklenim zrnjem ili plošnim vezom. Pod jakim utjecajem gradske mode i kupovnih tkanina izrađuju se *poculice* od kupovnog pliša s vunenim ili svilenim vezom, *pulicama* i *derdanima*.

Na ovim kapicama javljaju se raznovrsni motivi na kojima su prisutni razni utjecaji (staroslavenska, orijentalna, europska) i kulturni elementi raznih razdoblja (prapovijest, antika, barok). Česti su geometrijski likovi rombova većih i manjih, jedan unutar drugoga, manjih rombova među-

54 *Poculice* iz požeškog kraja, koje se čuvaju u Etnografskom muzeju u Zagrebu, izvezene su na tanjem lanenom bijelom platnu.

55 Krpano je općeniti naziv za vezenje koji se najviše upotrebljava u podplainskom dijelu Požeštine.

56 Prilikom opisivanja kazivačice su upotrebljavale izraze špic ili šiljak ili čošak ili rog.

57 Prema Ivekovićem Brozovićem rječniku iz 1901. godine *ovrlj* ima značenje u korijenu vrtjeti, savijati, kriviti, omotavati; vrljo, vrlje, ovrlj, kovrljak, vrndati. *Ovrljina* je ženska kapa koja stoji na vrh glave kao konjsko kopito.

58 Na dvjema *poculicama* iz Velike koje se nalaze u Etnografskom muzeju u Zagrebu prišiveni su ispisani nazivi *opasje* ili *niz* na porubljenom dijelu s unutrašnje strane. Pretpostavljam da su taj podatak dale darovateljice iz Velike.

sobno spojenih, rombova spojenih u mrežu, zatim kvadrata, zvijezda, rozeta i križeva. Likovi rombova⁵⁹ i kvadrata česti su na starijim *poculicama*, ali se javljaju i na mlađima, pogotovo na staračkim i *rušnim poculicama*. Najčešći su biljni motivi poput raznih grančica, vitica, vjenčića, cvjetova, cvjetnih grančica koje izviru iz kantarosa. Od zoomornih motiva zastupljene su ptice, patkice, jeleni, psi, pijetlovi⁶⁰ postavljeni kao samostalni likovi ili simetrično postavljeni na način zrcalne slike u kombinaciji s ostalim motivima, poput životnog stabla. Često su na *poculicama* izvezeni inicijali imena vlasnica ili puno ime, te godina izrade. Posebnost požeških *poculica* čine arhitektonski prikazi dvoraca, crkvi i kuća, te antropomorfni prikazi ženskih likova u podbočenom stavu. Boje podloga *poculica* bile su crvena, crna, smeđa, ljubičasta, ružičasta, zelena, modra i bijela.

Boja *poculice* bila je prilagođena namjeni i dobi žene. Crvene i šarene *poculice*, bile su namijenjene mladim ženama, dok su one tamnijih boja i skromnijih ukrasa nosile starije žene. Na jednoj *poculici* iz Požeških Sesveta⁶¹ prisutan je stilizirani grafički prikaz muškog i ženskog spolnog organa koji je vjerojatno bio namijenjen mladoj udatoj ženi u prvoj godini braka. Taj prikaz, kao i likovi pijetla, patkice i jelena, magijski su simboli plodnosti za koje se vjerovalo kako prenose tu plodnost na mladu ženu, roditeljicu budućeg potomstva.

Motivi *poculica* su „krpani sa zglada“, odnosno uzimani su s druge *poculice* ili su se kopirali iz modnih knjiga s uzorcima ručnih radova, goblena i slično. *Poculice* je mlada žena donosila kao dio *ruva* – miraza u novu obitelj ili selo u koje se udala.

Prilikom uređenja novog oglavlja mlade žene, mladenkama koje su imale bujnu kosu morali su odrezati dio kose da bi se

Poculica iz Trenkova, Gradski muzej Požege

mogla staviti u *poculicu*. To se isto događalo i s oglavljem češljanim u češalj. Za povezivanje glave udane žene u *poculicu*, najprije je trebalo kosu počesljati po sredini glave i uplesti kosu u jednu pletenicu ili u obje varijante *bilog luka*, a neke su upletene pletenice oblikovale u obliku vijenca na potiljku. Prema sjećanjima kazivačica iz Sesveta i Bankovaca, žene su nosile ispod *poculica* donju, šivanu kapicu od domaćeg platna, poput *jaglučne* kapice. U *ovrlj poculice* često se stavljao okrugli, ispunjeni komadić tkanine ili klupko vunice na koji se mogla pričvrstiti bumbača s vanjske strane *poculice*⁶² da „ovrlj bude malo ukočit“.

Rekonstrukcija postavljanja poculice

59 Kazivačica Terezija Vargić poculice s likovima rombova naziva *puljoše*.

60 Najčešći naziv za pijetla je oroz. Kazivačica Terezija Vargić iz Podgorja upotrebljavala je naziv *kopun*.

61 V. Kolić Klikić, 2007, 62, 65.

Poculica se koristila u nastupima KUD-a „Orljava“ iz Pleternice.

62 U Zbirci ženskih oglavlja i nakita Gradskog muzeja Požege nalazi se *poculica* iz Trenkova s ušivenim okruglim ispunjenim komadićem kupovnog platna u *ovrlju*.

Na poculicu, nad čelom, povezivala se marama zvana *podveza* od kupovnog štofenog materijala sa cvjetnim motivima – *šafolka*, ili svilena marama od tanke svile često s dodanim resama ili kupovnom čipkom⁶³ uokolo krajeva marame. Starije žene i one koje su se *rušile*, koristile su crnu glotenu maramu, a u najvećoj *rušnji* kao *podvezu* su koristili bijeli laneni domaći rubac. *Podveza* se slagala u trokut i premotavala u traku u koju se dodao čvršći komad pravokutnog papira kako bi se oblikovao špic nad čelom. Krajevi marame vezivali su se ispod *ovr-*

Mlada snaša iz Zakorenja okićena s *rocama* ispod *podveze*, Požega, oko 1915.

63 U Trenkovu čipka se nazivala *marvičac*, a u Doljancima *mrvičak*.

lja. Mlade *snaše* su ispod *podveze* pričvrstile *roce* – spletene u četiri ili više struka poput nanizane pletenice u obliku rešetke ili poput čipke od crne konjske strune.⁶⁴

Mlade *snaše* u *poculicama* s *podvezama*, Velika, prije 1910.

Dvije *poculice* u Etnografskom muzeju u Zagrebu, jedna iz Velike, a druga iz Jakšića, na čeonom dijelu imaju prišivenu kupovnu čipku na crvenoj čohi. Kapica iz Velike ima zlatnu čipku zvanu *zlatnjak*, a iz Jakšića bijelu pamučnu. Crvena čoha, na poculici iz Velike, naziva se *marvić*.⁶⁵ Sličnu poculicu s prišivenom zlatnom čipkom na crnoj i crvenoj čohi koristilo je u svojim nastupima Kulturno umjetničko društvo „Šijaci“ iz Biškupaca sredinom 90-ih godina 20. stoljeća. Prema toj *poculici* napravili su rekonstrukciju čipke koju su prišili na maramu *podvezu*.⁶⁶

64 U Davoru i selima uz Savu, te u Brodskom Posavlju pleo se na isti način nakit od crne konjske strune.

V. Kolić Kličić, 2007, 320.

Z. Toldi, 1982, 193.

65 S unutarnje strane poculice, na čohi prišiven je natpis *marvić*. Podatak je vjerojatno dobiven od same darovateljice iz Velike 1924. godine kada je poculica darovana.

66 Poculica sa zlatnom čipkom na crvenoj i crnoj čohi bila je u privatnom vlasništvu. U pokušajima da se poculica fotografira 2005. i 2006. godine

Rekonstrukcija zlatne čipke i drtalica na podvezi, Biškupci

Uspoređujući ove *poculice* s pakračkim poculicama,⁶⁷ koje su po svom šiljatom kroju najbližije požeškim, a na čeonom dijelu imaju našivenu crvenu čohu zvanu *riza* s pričvršćenom kukičanom čipkom pod imenom *širint*, nameće se pitanje pripada li ovaj tip *poculice* starijem sloju kapica koji je u požeškom kraju preslojen prema kraju 19. stoljeća u varijantu *poculice* bez čipke. *Poculica* sa *zlatnjakom* iz Velike može se okvirno datirati oko 70-ih godina 19. stoljeća. Stjepan Marjanović⁶⁸ 1853. godine spominje da su se u okolici Nove Gradiške i Slavenskog Broda nosile *počelice* sprijeda ukrašene crvenom čohom. Poculice iz Staroga Petrovog Sela (novogradiški kraj), koje se čuvaju u Etnografskom muzeju u Zagrebu, na čeonom dijelu imaju prišivenu crvenu čohu sa zlatnom ili bijelom čipkom. Za razliku od pakračkih i požeških, ove poculice krojene su više kružno od dva komada vezenog platna s umetnutim užim pravokutnim, vezenim ili čipkanim spojem. Poculica se kao starije pokrivalo za glavu u ovim krajevima prestala nositi krajem 19. stoljeća. Ovo svakako zahtijeva daljnja istraživanja za novim

za potrebe knjige „Ženska narodna nošnja zapadne Slavonije“, nije se uspjela pronaći budući da je vlasnica u međuvremenu preminula.

67 *Paculjice* (Prekopakra) ili *poculjice* (Badljevin) nosile su se u središnjem dijelu pakračkog kraja.

68 S. Marjanović, 1853, 250.

podacima i saznanjima o povijesnim, te društveno – kulturnim zbivanjima na ovim područjima.

Kao ukras u *podvezu* su se zabadale *drtalice* ili *drhtuljice*⁶⁹ u paru sa svake strane, a kod uha bi se zakitile s po dva patkova pera – *kofrčka*.

Stare žene nosile su crne poculice s tamnoplavim i zelenim mustrama, a takve ili sasvim crne nošene su i u koroti – *rušnji*.

U Kutjevu i Bektežu ne pamte da su udane žene nosile vezene *poculice*, one su kosu češljale u češalj, kapicu ili maramu, te povezivale *šafolku* ili *šamiju*.⁷⁰ Naziv *poculica* koristili su za donju bijelu kapicu povezivanu na češalj.

Mlade žene iz Kutjeva povezane u češalj sa *šafolkom*, 20-e god. 20.st.

Žene srpske nacionalne manjine požeškoga kraja nisu nosile vezene poculice,⁷¹ nego bijelu donju kapicu zvanu *paculjica* koja

69 Izrađene od smotane žice, bumbače i cvjetova motanih od žice s laticama ispunjenih svilenim koncem u boji.

70 *Šafolka* je lagana vunena tkanina u boji s cvjetnim mustrama izrađena od merino češljane vunene pređe. *Šamija* je naziv za maramu od istog ili svilenog kupovnog materijala.

71 I. Čakalić, inv. br. 13.664, 32.

S. Garonja, 1995, 448.

Mlada žena u *podvezi* s češljem i djevojka s vijencem, okolica Požege, početak 20.st.

se povezivala na smotanu kosu s umetkom i kao gornje pokrivalo stavljale *tibetnu*⁷² *podvezu*.

Prema fotografijama s početka 20. stoljeća, u požeškom kraju pojavljuje se povezivanje glave u češalj, koji je 30-ih godina 20. stoljeća istisnuo *poculicu*.

Udane žene plele su kosu na potiljku u jednu pletenicu od tri struke koju su presložile okomito ili omotale u *tutuk* ili *kotur* povrh kojeg su zabile metalni savinuti češalj s dugim zubcima. U selima oko Požege češljevi su bili manji, užji, čiji krajevi su išli više u „rog“, dok su u Bektežu i Kutjevu bili veći i više polukružni s manjim „rogovima“ sa strane. U kutjevačkom kraju su ih stavljali više

Mlada žena u *podvezi* s češljem, okolica Požege, 30-e god. 20.st.

Pletenica s metalnim češljem, Vetovo

Pletenica s metalnim češljem, Grabarje

uz glavu, za razliku od ostalih sela Požeštine. Preko češlja povezivala se *jaglučna* kapica – *poculička* (Vetovo) ili kapica od kupovnog platna, a kasnije su koristili prostiju *podvezu* ili neku manju maramu (Bektež, Vetovo). Na to se povezivala šarena

⁷² *Tibetna* marama je naziv za istu vrstu marame kao i *šafolka*.

Pletenica s metalnim češljem, Bankovci

čtetverostrana *tibetna podveza* ili *šafolka* koja se prije stavljanja na glavu presložila po dijagonali. Marama je pokrivala cijelu glavu. Prilikom vezivanja pazilo se da cvjetni ukras – „ruža“ u uglu marame dođe na sredinu češlja između „rogova“. Krajevi marame povezivali su se otraga na vratu i puštali da slobodno vise. *Podveze* na češalj početkom 20. stoljeća bile su veće, kao i *podveze* koje su dolazile na *poculicu*, da bi se između dva svjetska rata upotrebljavale *podveze* manjih dimenzija. Crnu glotenu

Pletenica s metalnim češljem, Bektež

Pletenica i češalj povezani kapom, Grabarje

Pletenica i češalj povezani kapom, Bankovci

Pletenica i češalj povezani maramom, Bektež

Pletenica i češalj povezani poculičkom, Vetovo

Glava žene povezane *podvezom* na češalj, Vetovo

Glava žene povezana *podvezom* na češalj, Bankovci

Glava mlade žene povezana *šafolkom* na češalj, Bektež

Glava mlade žene povezana *podvezom* na češalj, Grabarje

maramu kao *podvezu* povezivale su u razdobljima žalovanja, a nosile su je i stare žene.

U Kutjevu se posebna pažnja pridavala slaganju *šafolke* na glavu, koja se sa strane slagala u skladne nabore. Osim ovog načina povezivanja glave, u Bektežu i Kutjevu žene su povezivale na kosu, složenu u češalj, i vunenu ili svilenu maramu zvanu *šamija*, čiji su se krajevi povezivali iznad čela u čvor zvan *kukma*⁷³ koji je izgledom podsjećao na ružu.⁷⁴ Tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća ovakvo se oglavlje nosilo jedino još u maškarama.

⁷³ U istočnoj Slavoniji *kukma* je naziv za umetak u kosu.

⁷⁴ Jedini slikovni prikaz ovakvog oglavlja nalazi se na crtežu Grete Turković, kiparice i slikarice (žene nekadašnjeg vlasnika kutjevačkog vlastelinstva Zdenka Turkovića), koji je pohranjen u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu – Odjel u Požegi.

Mlade *snaše* počešljane u podveze nisu se bogato kitile kao *snaše* u *poculici*. Podveza se mogla nositi sama, bez zavijače s patkovim *kofrčkom* popodne u nedjelju, na blagdane, na večernju misu. Na veliku jutarnju misu išlo se uvijek „zavito“.

Žena zavijena u zavijaču na podvezu s češljem, Bankovci

Marama *zavijače* bili su *rupci* od domaćeg tkanja i svaka marama koja se zavijala ili pokrivala glavu, a dolazila je povrh *poculice* ili *podveze* sa *češljem*. Krajevi marama vezali su se pod bradom ili „po starinski“ bi se prekrížili pod bradom i povezali na zatiljku. Stariji tip *zavijače* nazivao se *rubac* ili *rida*.⁷⁵ To je bila marama od domaćeg bijelog tkanja više četvrtastog oblika, koja se preslože-

Žena zavijena u zavijaču *svilenku* na podvezu s češljem, Vetovo

⁷⁵ Naziv *rida* zadržao se u Golom Brdu, Češljakovcima i Doljanovcima, a koristi se u pakračkim selima i u Bosni.

Žena zavijena *rupcem* u velikoj *rušnji*, Vetovo

na po dijagonali stavljala na glavu preko *poculice*, ali i *podveze* s *češljem*. Bila je tkana od uzorkovanog platna s različitim bijelim ručnim radom ili bez njega. „Čisti“ bijeli *rupci* otkani od lanenog platna bez ukrasa nošeni su u žalosti – *rušnji*. U posljednjem desetljeću 19. stoljeća mlade žene domaće *rupce* zamjenjuju kupovnim maramama od svile, vune i pamuka. Bijeli domaći *rupci* zavijali su se samo u *rušnji* do polovice 20. stoljeća. U velikoj *rušnji* zavijani su veliki *rupci* „po starinski“, a u manjoj *rušnji* manji pod bradom. Tijekom prve polovice 20. stoljeća zavijane su u manjoj *rušnji*, poslije *rubaca*, tamno plave ili crne pamučne kupovne marame zvane *farbarice* sa sitnim, najčešće bijelim uzorkom uokolo ruba. *Farbarice* su bile i *zavijače* za stare žene, a postupno su zamijenile bijele *rupce* u *rušnoj* nošnji. U Kutjevu i Bektežu *farbarice* povezivane ispod brade nošene su u svima fazama žalovanja.

Na *poculicu* su se na velike blagdane i nedjeljom na misu zavijale marame. To su bile kupovne svilene marame – male *svilenke*. Mlade udane žene u najsvečanijim prigodama puštale su krajeve marama da slobodno padaju na prsa ili na leđa, a sa strane su ih kitile umjetnom ili prirodnom cvjetnom granom. Početkom 20. stoljeća oblikovali su ih u široko ukruženo oglavlje. Osim *svilenki*, u prvoj godini braka mlada je žena nosila maramu od vezenog tila zvanu *bajoder* ili *tinogled*⁷⁶ ili *rida* (Golo Brdo i Češljakovci). U najsvečanijim prigodama krajevi

⁷⁶ Dolazi od riječi *til* koja je francuskog porijekla *tulle*, a označava tanko, lagano, prozirno mrežasto čipkano pletivo izrađeno u katun vezu. Ime je dobilo po francuskom gradu Tulle gdje su najprije proizvodili ovu tkaninu. Isto značenje ima i *tilangl* (*tulle anglais* – engleski *til*) ili od njemačkog *Tull* – *hangel* – zastor od tila. Ivo Franić 1936. godine spominje ovu maramu pod nazivom *tilanglez*.

Žena zavijena *svilenkom* na *poculicu*, Vetovo

marame slobodno su padali niz prsa, a strane su kitili smiljem ili cvjetnom granom. Takve marame djevojke su u svečanim prilikama nosile oko vrata. Početkom 20. stoljeća djevojke su na prvoj večeri iza zaruka, zvanoj „kućni Prsten“, dobivale *baj-oder* od obitelji budućega muža.⁷⁷

Mlada žena iz Bankovaca sa svečano ukrašenom *zavijaču* na *poculicu*, Požega, 1907-1910.

77 I. Čakalić, inv. br. 13.664, 2.

Mlada žena zavijena u *plišanu zavijaču* na *podvezu* s češljem, Grabarje

Starije žene su na *poculicu* zavijale *rubac*, *ridu* ili maramu *zavijaču*.

Povrh *podveze* sa *češljem* vezivale su se pod bradom različite *zavijače*, u svečane dane najčešće *svilene* – *svilenke* s *resama* ili bez *resa*, *štofene*, *končane* i *cicene* za svaki dan, *delinske*, zimi *vunene* i *plišene* s *resama* ili bez *resa*.

U *Bektežu* i *Kutjevu* *svilenu zavijaču* nazivaju *voštikl*. Generacije žena rođenih iza Prvog svjetskog rata ističu kako je udana žena, kada bi izlazila iz kuće, morala uvijek biti *zavijena* u maramu *zavijaču* bilo da je nosila *češalj* s *podvezom* ili *poculicu*.

Mlada žena zavijena u *voštikl*, Bektež

ZBIRKA ŽENSKIH OGLAVLJA I NAKITA

U sklopu Etnološkog odjela Gradskog muzeja Požega vrlo vrijednu zbirku čini Zbirka ženskih oglavlja i nakita, koja se sastoji od ženskih pokrivala za glavu: bogato ukrašenih ženskih kapica – *poculica* i različitih vrsta marama, te ukrasa i nakita. Zbirka do sada broji ukupno 117 predmeta od kojih se 107 odnosi na razne dijelove ženskog oglavlja. Zbirka je registrirana 2008. godine u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske čiju etnografsku vrijednost čine specifična vrsta ženskog oglavlja – *poculice* (kapice) koje su posebne po svojim raznolikim motivima i bojama. Predmeti iz Zbirke ženskih oglavlja i nakita sakupljaju se darovima i otkupima od osnutka Muzeja do danas. Prikupljali su se uglavnom zajedno s ostalim etnografskim tekstilom – raznim dijelovima narodne nošnje i tekstilnim posobljem koji su bili dio velike Etnografske zbirke. Predmeti potječu većinom iz Požeštine, osim njih 7 koji tipološki pripadaju drugim dijelovima Slavonije.⁷⁸ Razni dijelovi tradicijskog ženskog oglavlja prikupljeni su iz 21 sela Požeške kotline⁷⁹ u različitim vremenskim razmacima.

U Zbirci ženskih oglavlja i nakita posebnu podzbirku čine ženske kapice – *poculice* koje su nosile udane žene. U Zbirci se

78 Poculice virovitičkog kraja inv. br. E 125, E 127, E 131; tri marama šamije zlatare inv. br. E 145, E 146, E 147; marama crvenaš inv. br. E 374 iz Zagrađa (graničarski tip nošnje).

79 Alilovci, Bankovci, Bertelovci, Cerovac, Daranovci, Dolac, Donji Emovci, Golobrdci, Gornji Emovci, Grabarje, Jaguplije, Komarovci, Kunovci, Kutjevo, Orljavac, Paka, Pavlovci, Požeške Sesvete, Ramanovci, Trenkovo, Vetovo.

pretežno nalaze primjerci svečanih poculica vezenih raznobojnom *vunicom*. Tri svečane poculice izvezene su raznobojnim sitnim staklenim perlicama – *đerdanima* (inv. br. E 371, E 372, 10.290), a jedna je od kupovnog platna – pliša, na kojem je ukras izvezen *vunicom* s našivenim šljokicama i *đerdanima* (inv. br. E 153). Od ukupno 38 poculica u Zbirci, 35 ih potječe iz Požeškoga kraja. Tri poculice (E 125, E 127, E 131) po motivima, bojama i načinu izrade pripadaju virovitičkom kraju,⁸⁰ a darovao ih je 1935. godine grof Milan Turković iz Kutjeva. Prve poculice u Muzej prikupljene su 30-ih godina 20. stoljeća darovanjem, većinom posredstvom ravnatelja osnovnih škola i upravitelja općine.⁸¹ Međutim, od tada darovanih 26 poculica iz prvih godina Muzeja do danas, ostale su sačuvane samo 2 požeške, jedna iz Alilovaca (inv. br. E 80) i druga iz Komarovaca (inv. br. E 81) i već spomenute 3 virovitičke. Naime, većina prikupljene etnografske građe prije Drugoga svjetskog rata nestala je ili stradala tijekom toga rata, a među njima je bila i 21 poculica. U popisu darovanih ženskih kapica 30-ih godina 20. stoljeća Julije Kempf ne daje njihov opis, materijal i tehniku izrade, ni mjere. Približnu dataciju izrade poculica navodi samo za tri (vjerojatno prema podacima od samog darovatelja), prvu darovanu poculicu iz Ramanovaca smješta oko 1830. godine, drugu iz Trenkova datira u 1860. godinu, a treću smješta u posljednje desetljeće 19. stoljeća. Ostale kapice imaju samo podatak o darovatelju i mjestu te najčešći naziv „stara poculica“. Zanimljiv je podatak da su darovane poculice, iz razdoblja Kempfovog ravnateljstva požeškim Muzejom, uglavnom iz podplaninskog kraja gdje se nošenje poculica najduže zadržalo, do pred Drugi svjetski rat. Za najstarije prikupljene sačuvane poculice iz požeškoga kraja nema zapisa⁸² o njihovoj

80 U Imeniku i popisu darovatelja J. Kempf je zapisao: „Požeške poculice iz vrlo staroga doba i davno prestale mode.“ Međutim usporedbom iz literature (D. Draganić, D. Šuvak, 1998, 8, 10, 13-14) ustanovilo se da se radi o poculicama iz virovitičkog kraja.

81 Od ukupno 26 poculica prikupljenih iz toga razdoblja, 1 poculica darovana je iz Ramanovaca posredstvom bivšeg ravnatelja škole, 16 poculica darovano je posredstvom upravitelja škole i njegove supruge iz Kaptola, 2 poculice darovao je upravitelj općine u Kaptolu, a ostale su darovali pojedinci ili bračni parovi iz pojedinih sela: Trenkovo, Kaptol, Lukač, Komarovci.

82 Knjiga inventara kulturno – historijske građe, knjiga I.

starosti, izradi i uporabi, nego samo kratki opis s podatkom o materijalu, načinu izrade, mjerama i darovatelju. Za 14 poculica⁸³ inventiranih u I. knjigu inventara 1967. i 1968. godine navedeno je da su prispjele u Muzej prije 1954. godine, međutim nije poznato vrijeme i izvor njihove nabave, niti njihova točna datacija izrade. U usporedbi s ostalim poculicama iz Zbirke i iz privatnog vlasništva u požeškim selima, po obliku, načinu izrade i motivima poculice potječu iz Požeške kotline. U vrijeme njihovog inventiranja poculice su bile već dotrajale i dosta oštećene, a na nekima je ostao samo dio veza (inv. br. E 83). Ostaje otvoreno pitanje jesu li te poculice prispjele u Muzej nakon Drugog svjetskog rata, ili su možda neke (ili sve) dio onih nestalih poculica darovanih 30-ih godina?⁸⁴ Vrijeme izrade ovih poculica okvirno se može smjestiti u razdoblje od 90-ih godina⁸⁵ 19. stoljeća do 20-ih godina 20. stoljeća. Za Muzej je otkupljeno 1952. godine 5 poculica iz dva sela (Trenkovo i Bertelovci). Iako je poznat izvor nabave, mjesto i uporaba, datacija njihove izrade nije zapisana u I. knjizi inventara Muzeja. Ostale poculice pribavljene su u Muzej tijekom zadnja tri desetljeća 20. stoljeća i prvog desetljeća 21. stoljeća. Za četiri poculice⁸⁶ nepoznato je vrijeme, mjesto i izvor nabave. Većina poculica u Zbirci može se datirati između 90-ih godina 19. stoljeća i 30-ih godina 20. stoljeća. Dvije poculice⁸⁷ mogu se datirati oko 40-ih i 50-ih godina 20. stoljeća, kada je nošenje poculica većinom već napušteno i kada ih je još nosila nekolicina starijih žena.

Ženske kapice – *pocul(i)ce*, *pocule* izrađene su od osnovnog rijetkog tkanja četvrtastog oblika po kojem je gusto izvezena podloga jednobojnim vunanim nitima, dok su motivi vezeni raznobojnom vunom ili staklenim perlicama. Vez prekriva cijelu površinu kapica, koje su u donjem dijelu šivane u špic. Većina kapica je u donjem dijelu skrojena tako da se srednji dio tkanine podvrnuo, a krajevi nad njim spojili. Desetak poculica u do-

83 Inv. br. E 76, E 77, E 78, E 79, E 82, E 83, E 84, E 148, E 149, E 152, E 154, E 155, E 157, E 159.

84 U zapisu nakon Drugog svjetskog rata ne postoji točan broj i zapis dijelova narodne nošnje koji nedostaje.

85 Neke vjerojatno i ranije, poput poculice inv. br. E 78.

86 Inv. br. 10.259, 10.289, E 498 i E 499.

87 Inv. br. E 867 i 13.796

njem dijelu ima našiven poseban pravokutni, izvezeni komadić platna koji je na gornjem dijelu polukružno ušiven, a u donjem dijelu koji dolazi na vrat ravno je oblikovan, što podsjeća na poculice pakračkog kraja čiji je donji dio slično šivan. Dvije kapice su raskrojene. Pri ukrašavanju najčešći je vez polukrižićima i križićima, a nekoliko primjeraka je ukrašeno đerdanima, te plošnim vezom. Boje podloge poculica izvezene su u crvenoj, smeđoj, crnoj, ljubičastoj, bijeloj, modroj i zelenoj boji.

Poculice su većinom s unutarnje strane najčešće postavljene crveno – bijelim kariranim *jaglučnim* tkanjem, ili bijelim lanenim i pamučnim tkanjem, ili kupovnim platnom u boji. Dvije poculice vezene su na gusto otkanoj u jednu žicu pamučnoj tkanini u boji. Jedna (inv. br. 13.796) za stariju ženu na crnoj podlozi izvezena je plavim i zelenim vunanim nitima u obliku rombova, a druga (inv. br. E 867) za mlađu osobu krojena je od tri komada crvenog tkanja, izvezena je svilenim koncem i *štikanjem*⁸⁸ vunicom u cvjetnim motivima.

Na poculicama se javljaju različiti motivi: geometrijski (rombovi, rozete, zvijezde, kvadrati, križ), biljni (vitice, grančice, vjenčići, cvjetovi, životno stablo), zoomorfni (ptice, patke, jelen, psi) i antropomorfni (ženski likovi), kao i inicijali imena vlasnica i godina izrade. Na dvije poculice nalazi se arhitektonski prikaz dvorca iz Trenkova i crkve (inv. br. E 372 i E 150). Najčešće su zastupljeni biljni ukrasi, sami ili u kombinaciji s ostalim motivima. Drugi po zastupljenosti su geometrijski motivi, inicijali vlasnica izvezeni su na 7 poculica, a 1 poculica ima izvezenu godinu 1914. (inv. br. 12.579). Zanimljivi su prikazi vaza – kantarosa iz kojeg izrastaju cvjetne grančice (inv. br. E 77, E 148). Životinjski likovi zastupljeni su na 4 poculice, postavljeni kao samostalan lik ili su simetrično postavljena dva istovrsna lika na način zrcalne slike uz geometrijski ili biljni motiv poput životnog stabla (inv. br. E 372). Svojom posebnosti ističu se poculice s prikazom ženskih likova i prikazi arhitekture što je u ostalim dijelovima Hrvatske gotovo nepo-

88 Izrada veza ručnom mašinicom na podlozi s naličja, odnosno naopake strane, često u uporabi od 30-ih godina 20. stoljeća i na ručnicima, te vunanim prekrivačima.

znato.⁸⁹ Primjeri arhitektonskog motiva (crkve) nalaze se i na svečanim primjercima ulaganih vunениh prekrivača - čilimima ili šarenicama. Jedan takav primjerak nalazi se i u Zbirci vunениh prekrivača Gradskog muzeja Požeга.

Na poculice, nad čelom, povezivala se marama slagana u traku zvana *podveza*. U Zbirci ženskih oglavlja i nakita nalaze se samo tri svilene *podveze* ili *podvezače* za poculicu (E 35, E 135, E 143). Sve tri pribavljene su u Muzej iz Trenkova 1952. godine. Radi se o kupovnim tankim svilenim maramama s vezenim (inv. br. E 35) ili utkanim cvjetnim motivima koje se datiraju na kraj 19. stoljeća. Marame su restaurirane 2009. godine. Ostale *podveze* u Zbirci su kupovne marame od tanke vune zvane *šafolke*, koje su se povezivale kao gornja marama na glavu povezanu u češalj s kapom ili *podvezom*. Među njima se nalaze marame za mlađe snaše, starije žene i marama *podveza* nošena u korizmi.

U Zbirci se nalazi veći broj marama *zavijača* koje su se zavijale na *podvezu*. Uglavnom se radi o svečanim kupovnim maramama zvanim *svilenka* i *voštikl* (kutjevački kraj) koje su se stavljale na glavu povezanu u češalj. Dvije marame imaju prišivene rese ukolo krajeva marama.

Marame *zavijače* od domaćeg platna – *rupci* počeli su se uglavnom dobavljati u Zbirku u prvom desetljeću 21. stoljeća,⁹⁰ osim jednog *rupca* (inv. br. E 827) koji je otkupljen 1981. godine. Radi se o bijelim *rušnim rupcima*, osim jednog koji je tkan od uzorkovanog platna. *Rupci* su tkani od lana ili kombinacije lana i pamuka sastavljenim od 2 i 3 pole platna.

Zbirka posjeduje i 7 *zavijača* – *farbarica*, marama koje su zavijale stare žene, ali i u koroti. To su kupovne pamučne marame tamno plave boje s bijelim, žutim ili zelenim sitnim uzorkom ukolo ruba.

Od zimskih *zavijača* u Zbirci se nalazi nekoliko plišanih s resama i štofenih marama.

Od donjih dijelova oglavlja nalazi se svega nekoliko predmeta: tri limena češlja, i dvije kape za povezivanje češlja.

Ukrasi poput patkovih *kofrčaka* i cvijeća – smilja novijeg su datuma. Tridesetih godina 20. stoljeća u Imeniku i popisu darovatelja Muzeja zabilježeni su kao darovi uz poculice dva ukrasa od strune. Vjerojatno se radi o *rocama* od konjske strune, koje su nestale ili stradale tijekom Drugog svjetskog rata.

Zbirka ženskih oglavlja i nakita posjeduje svakako iznimno vrijedne primjerke etnografske baštine požeškoga kraja koji zahtijevaju daljnje nadopunjavanje građe u fondusu Muzeja kako bi se dobila i sačuvala što cjelovitija slika tradicijskog ženskog oglavlja ovoga kraja.

⁸⁹ V. Kolić Klikić, 2009, 155.

⁹⁰ Bankovci, Golobrdci, Komarovci.

LITERATURA

1. Agjić, K. Prijatelji puka: Odjeća i obuća. // Slavonac godište 1, br. 10 (10. travnja), Požega, 1863., str. 153-154
2. Chevalier, J.; Gheerbrandt, A. Rječnik simbola. Zagreb, 1994.
3. Draganić, D.; Šuvak D. Starinsko seosko ruho Virovitičko - Podravske županije. Virovitica-Slatina, 1998.
4. Etno frizure Hrvatske, Vinkovci, 2006.
5. Franić, I. Reorganizovani Etnografski muzej u Zagrebu 1935. godine. Vjesnik Etnografskog muzeja, Zagreb, 1936.
6. Franić, I. Etnografske zabilješke iz sreza Slavonsko-Požeškog. // Vijesnik Etnografskog muzeja, Zagreb, 1936., str. 105-139
7. Garonja, S. Građa za život i običaje Srba u Maloj Vlaškoj. Beograd, 1995.
8. Gušić, M. Tumač izložene građe. Zagreb, 1955.
9. Hrvatski enciklopedijski rječnik, Jutarnji list, Zagreb, 2004.
10. Ivanković, I.; Šimunić, V. Hrvatske narodne nošnje. Zagreb, 2001.
11. Iveković, F.; Brozović, I. Rječnik hrvatskog jezika. Zagreb, 1901.
12. Juzbašić, J. Vodič kroz stalni postav s katalogom. Županja, 2004.
13. Karaman, I. Požega u srcu Slavonije. Jastrebarsko, 1997.
14. Klaić, B. Riječnik stranih riječi. Zagreb, 1979.
15. Kolić Klikić, V. Vezovi Požeške kotline. // Vezovi panonske Hrvatske, Slavonski Brod, 1981.
16. Kolić Klikić, V. Ženska narodna nošnja zapadne Slavonije. Nova Gradiška, 2007.
17. Kolić Klikić, V. Poculice požeškog kraja. // Požeški pučki kalendar, Požega, 2009, str. 152-155
18. Kutjevo, mala monografija Župe Kutjevo i okolice, Zagreb, 1981.
19. Laver, J. Costume & Fashion. Singapur, pretisak, 1996.
20. Lechner, Z. Tekstilne rukotvorine. // Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977., str. 301-308
21. Lovretić, J. Otok. pretisak, Vinkovci, 1990.
22. Marjanović, S. Nošaji. // Gospodarske novine godište I, br. 52 (24. prosinca), Zagreb, 1853., str. 250-251
23. Martić, Z. Vezak vezla niz Bosnu gledala. Zagreb, 2005.
24. Matešić, J. Govori požeškog kraja. // Požega 1227-1977., Slavonska Požega, 1977., str. 279-289
25. Mihalić, J. Glavni rubac zagonetno pokrivalo u tradicijskom ženskom oglavlju. Karlovac, 2009.
26. Mrgić, K. Nakit, ukrašavanje, oglavlja. Sisak, 1995.
27. Novaković, K. Svečana ženska oglavlja u Vojvodini. Novi Sad, 2005.
28. Piller, M.; Mitterpacher, Lj. Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782. godine. Osijek, pretisak, 1995.
29. Petković, A. Migracije. // Požeški leksikon. Slavonska Požega, 1977., str. 165-166
30. Petr-Marčec, S. Međimurska narodna nošnja. Čakovec, 1994.
31. Popović, V. Ženska oglavlja sjeverozapadne Bosne 19. i 20. stoljeća. Banja Luka, 1989.
32. Radauš-Ribarić, J. Narodna nošnja. // Enciklopedija hrvatske umjetnosti, sv. 1, Zagreb, 1995., str. 618-620
33. Radauš-Ribarić, J. Tradicijsko djevojačko češljanje u Panonskoj Hrvatskoj. // Ethnographia Pannonica, Žena u seoskoj kulturi Panonije, posebno izdanje Etnološke tribine, Zagreb, 1982., str. 97-111

34. Schoeser, M. Svijet tekstila – kratka povijest. Zagreb, 2009.
35. Slavonija, Baranja i Srijem, vrela europske civilizacije. Zagreb, 2009.
36. Stojanović, M. Slike iz života hrvatskog naroda po Slavoniji i Srijemu. Zagreb, 1881.
37. Šuvak, D. Tekstilno rukotvorstvo slatinskog područja. Slatina, 1996.
38. Toldi, Z. Nakit od konjske strune. // Vijesti Muzeja Brodskog Posavlja 5-6, Slavonski Brod, 1982., str. 193-194
39. Vudy, Š. Zašto nam gospodarstvo ne napreduje?. // Glasnik Županije Požeške godište II, br. 11 (12. ožujka), Požega, 1892., str. 1-2
40. Vujnović, R. Srma u vezovima Bosne i Hercegovine. Split, 1988.
41. Wild, A. Oglavlja – simbolika i magija. // Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije, Zagreb 2009., str. 83-88
42. Zorić, V. Starinsko žensko oglavlje i opremanje glave. // Hrvatska tradicijska kultura, Zagreb 2001., str. 243-255

IZVORI

1. Čakalić, I. Opis starina, Perčin, NZ 124d, str. 63-64, Odsjek za etnologiju HAZU
2. Čaklić, I. Svatovski običaji u Požeškom kraju, inv. br. 13.664, Gradski muzej Požega
3. Imenik i popis darovatelja i priloga za Kulturno-historijsku zbirku(muzej) u Požegi, Gradski muzej Požega
4. Knjiga inventara kulturno-historijske građe, knjiga I, Gradski muzej Požega
5. Zbirka ženskih oglavlja i nakita, Računalni inventarni program M++, Gradski muzej Požega
6. Terenske bilješke 2005., 2010., 2011.

KAZIVAČI

1. Marija Budiselić (1929.), Bankovci
2. Anka Ramić (1922.), Bektež
3. Jula Perić (1920.), Biškupci
4. Marija Tomašević (1942.), Biškupci
5. Fanika Kovačević (1923 – 2011.), Češljakovci
6. Ana Lovrić (1938.), Doljanci
7. Julka Vuković (1933.), Donji Emovci
8. Dragica Kundakčić (1931.), Grabarje
9. Anđelija Milinović (1916 – 2010.), Podsreće
10. Marija Miočević (1927.), Kutjevo
11. Ana Baničin (1932.), Podgorje
12. Terezija Vargić (1921.) Podgorje
13. Dragica Perak (1928.) Požeške Sesvete
14. Barbara Mitrović (1935.) Vetovo
15. Marija Petrić (1938.) Vetovo

KATALOG PREDMETA

ČEŠLJEVI

ČEŠALJ

Cerovac, 1910-1940
metal
v=2,5 cm, d=10 cm
Inv. broj: E 917
otkup, Anka Šolić, 1980.

ČEŠALJ

Požeška kotlina, 20. st.
metal
v=4 cm, d=6,5 cm
Inv. broj: E 1007a
darovano, Anka Puač, 2001.

ČEŠALJ

Pleternički kraj, 20. st.
metal
v=4,5 cm, d=9 cm
Inv. broj: 13.816
darovano, Dragutin Tomić, 2000.

KAPICA ZA ČEŠALJ

ŽENSKA BIJELA KAPICA - POCULICA

Požeška kotlina, 20. st.
platno
d=28 cm, š=32,5 cm
Inv. broj: E 1007b
darovano, Anka Puač, 2001.

POCULICE

ŽENSKA KAPA - POCULICA

Požeška kotlina, 19/20. st.
vuna
cjelina: duž=29,5 cm, š=32,7 cm
Inv. broj: E 76

ŽENSKA KAPA - POCULICA

Požeška kotlina, kraj 19. st.
vuna
d=29,5 cm, š=35,5 cm
Inv. broj: E 78

ŽENSKA KAPA - POCULICA

Alilovci, kraj 19. st.
vuna
d=29,5 cm, š=31 cm
Inv. broj: E 80
darovano, Milka Bartolović, 1932.

ŽENSKA KAPA - POCULA

Trenkovo, 1910-1930
vuna
d=27 cm, š=28 cm
Inv. broj: E 150
otkup, Karla Zelić, 1952.
literatura: Kolić, 1981.;
Kolić Klikić, 2007.

ŽENSKA KAPA - POCULICA

Trenkovo, 1. polovica 20. st.
vuna
d=30 cm, š=29 cm
Inv. broj: E 151
otkup, Manda Delić, 1952.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Bertelovci, 1. polovica 20. st.
pliš, vuna, staklene perlice
d=31,5 cm, š=34 cm
Inv. broj: E 153
otkup, Ana Čevapović, 1952.
literatura: Kolić Klikić, 2007.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Požeška kotlina, 19/20. st.
vuna
d=25,5 cm, š=33 cm
Inv. broj: E 155

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Bertelovci, 1900-1930
vuna
d=31,5 cm, š=29 cm
Inv. broj: E 156
otkup, Ana Čevapović, 1952.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Trenkovo, 1910-1930
vuna
d=30 cm, š=29 cm
Inv. broj: E 158
otkup, Manda Delić, 1952.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Trenkovo, 1900-1930
vuna, staklene perlice
d=30 cm, š=28 cm
Inv. broj: E 371
otkup, Milica Potočanac, 1977.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Trenkovo, 1900-1930
vuna, staklene perlice
d=28 cm, š=28 cm
Inv. broj: E 372
otkup, Milica Potočanac, 1977.
literatura: Kolić, 1981.;
Kolić Klikić, 2007.; Wild, 2009.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Daranovci, 1900-1930
vuna
d=28,5 cm, š=32 cm
Inv. broj: E 496
otkup, Marija Marković, 1975.
literatura: Kolić, 1981;
Kolić Klikić, 2007.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Požeška kotlina, 1900-1930
vuna
d=29,5 cm, š=31 cm
Inv. broj: E 499

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Jaguplije, 1900-1930
vuna
d=28 cm, š=31,5 cm
Inv. broj: E 834
otkup, Jula Radanović, 1981.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Grabarje, 4. desetljeće 20. st.
pamuk, vuna, svileni konac
d=38,5 cm, š=27 cm
Inv. broj: E 867
otkup, Ana Ljubičić, 1982.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Skenderovci, oko 1900.
vuna
d=27,5 cm, š=31 cm
Inv. broj: E 963
otkup, Dragica Knežević, 1986.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Donji Emovci, 1910-1930
vuna
d=29,5 cm, š=30,5 cm
Inv. broj: 10.259
otkup, Katarina Obradović, 2006.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Požeška kotlina, 1. polovica 20. st.
vuna
d=27,5 cm, š=26,5 cm
Inv. broj: 10.289

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Požeške Sesvete, 1920-1930
vuna
d=27 cm, š=30 cm
Inv. broj: 10.291
darovano, Marija Perak, 1995.

ŽENSKA KAPA - POCULICA
Kunovci, 1914.
vuna
d=29,7 cm, š=29,2 cm
Inv. broj: 12.579
otkup, Ana Markulin, 2008.

ŽENSKA KAPA - POCULA
Jaguplije, 20. st.
vuna
d=28,5 cm, š=28 cm
Inv. broj: 13.796
otkup, Kata Marcelja, 2010.

MARAME PODVEZE

MARAMA ZA GLAVU
- PODVEZAČA
Trenkovo, kraj 19. st.
svileni damast
d=100 cm, š=100 cm
Inv. broj: E 35
otkup, Manda Delić, 1952.

MARAMA ZA GLAVU - PODVEZA
Trenkovo, kraj 19. st.
svileni damast
d=100 cm, š=90 cm
Inv. broj: E 135
otkup, Jela Petrović, 1952.

MARAMA ZA GLAVU
- PODVEZAČA
Trenkovo, kraj 19. st.
saten svila, pamučna čipka
d=90 cm, š=87 cm
Inv. broj: E 143
otkup, Manda Delić, 1952.

MARAMA ZA GLAVU - PODVEZA
Orljavac, oko 1945.
vuna
d=75 cm, š=76 cm
Inv. broj: E 466
otkup, Milka Mihaljević, 1977.

MARAMA ZA GLAVU - PODVEZA

Požeška kotlina, 20. st.

vuna

d=73 cm, š=71,5 cm

Inv. broj: E 1007c

darovano, Anka Puač, 2001.

MARAMA ZA GLAVU - PODVEZA

Donji Emovci, 20. st.

vuna

d=76 cm, š=66 cm

Inv. broj: 10.258

otkup, Katarina Obradović, 2006.

MARAMA ZA GLAVU - PODVEZA

Vetovo, 1. polovica 20. st.

vuna

d=77,5 cm, š=73 cm

Inv. broj: 13.705

darovano, Barbara Mitrović, 2010.

MARAME ZAVIJAČE**SVILENE MARAME****MARAMA ZA GLAVU - SVILENKA**

Pavlovci, oko 1945.

svila

d=72 cm, š=72 cm

Inv. broj: E 465

otkup, Marko Pančić, 1979.

MARAMA ZA GLAVU - SVILENKA

Grabarje, 1. polovica 20. st.

svila

d=74 cm, š=74 cm

Inv. broj: E 868

otkup, Ana Ljubičić, 1982.

MARAMA ZA GLAVU - VOŠTIKL

Kutjevo, 5. desetljeće 20. st.

svila

d=75 cm, š=75 cm

Inv. broj: E 949

otkup, Kata Matanović, 1985.

MARAMA ZA GLAVU - SVILENKA

Gornji Emovci, 3. desetljeće 20. st.

svila

d=78 cm, š=78 cm

Inv. broj: E 1004/2

otkup, Nada Bartošek, 1989.

MARAMA ZA GLAVU - ZAVIJAČA

Donji Emovci, 20. st.

svila

d=82,2 cm, š=81,5 cm

Inv. broj: 12.534

otkup, Katarina Obradović, 2008.

MARAMA ZA GLAVU - ZAVIJAČA

Donji Emovci, 20. st.

svila

d=83 cm, š=81,6 cm

Inv. broj: 12.535

otkup, Katarina Obradović, 2008.

MARAMA ZA GLAVU - ZAVIJAČA
Donji Emovci, 20. st.
svila
d=82,4 cm, š=78 cm
Inv. broj: 12.536
otkup, Katarina Obradović, 2008.

MARAMA ZA GLAVU - ZAVIJAČA
Paka, 1. polovica 20. st.
svila
d=110 cm, š=111 cm
Inv. broj: 13.540
darovano, Branka Antonić, 2009.

MARAMA ZA GLAVU - SVILENKA
Golobrdci, sredina 20. st.
svila
d=79 cm, š=71 cm
Inv. broj: 13.757
darovano, Marica Micolčević, 2010.

MARAMA ZA GLAVU - SVILENKA
Golobrdci, 4. desetljeće 20. st.
svila
d=73,5 cm, š=66 cm
Inv. broj: 13.759
darovano, Marica Micolčević, 2010.

MARAMA ZA GLAVU - SVILENKA
Golobrdci, 2. desetljeće 20. st.
svila
d=75 cm, š=74 cm
Inv. broj: 13.762
darovano, Marica Micolčević, 2010.

MARAMA ZA GLAVU - VOŠTIKL
Kutjevo, 1. polovica 20. st.
svila
d=75 cm, š=74 cm
Inv. broj: 13.825
darovano, Anka Miočević, 2011.

MARAMA ZA GLAVU - SVILENKA
Brestovac, 2. desetljeće 20. st.
svila
d=105 cm, š=103,5 cm
Inv. broj: 13.828
otkup, Dragica Eletić, 2011.

PLIŠANE MARAME

MARAMA ZA GLAVU
- *PLIŠENA MARAMA*
Ramanovci, 20. st.
pliš, platno
d=97,8 cm, š=82,8 cm
Inv. broj: 10.859
darovano, Božena Janković, 2001.

MARAMA ZA GLAVU
- *PLIŠENA MARAMA*
Ramanovci, 20. st.
pliš
d=96,7 cm, š=94,9 cm
Inv. broj: 10.860
darovano, Božena Janković, 2001.

ZIMSKA MARAMA*MARAMA ZA GLAVU - ZAVIJAČA*

Bankovci, 4. desetljeće 20. st.
vuna

d=80 cm, š=74,5 cm

Inv. broj: 13.827

darovano, Marija Budiselić, 2011.

MARAMA OD TILA*MARAMA OD TILA*

- TINOGLED, BAJODER

Bankovci, kraj 19. st.
tvornička čipka, pamuk

d=155 cm, š=150 cm,

Inv. broj: 12.622

otkup, Ana Markulin, 2008.

RUPCI*MARAMA ZA GLAVU*

- RUBAC, ZAVIJAČA

Jaguplije, oko 1910.

pamuk

d=120 cm, š=115 cm

Inv. broj: E 827

otkup, Marija Mijatović, 1981.

MARAMA ZA GLAVU - RUBAC

Kunovci, početak 20. st.

lan

d=93 cm, š=88 cm

Inv. broj: 12.626

otkup, Ana Markulin, 2008.

MARAMA ZA GLAVU - RUBAC

Komarovci, 1. polovica 20. st.

lan

d=143 cm, š=135 cm

Inv. broj: 12.939

darovano, Štefica i Tomislav Petrić,
2009.

MARAMA ZA GLAVU

- RUBAC, ZAVIJAČA

Golobrdci, 2. desetljeće 20. st.

lan

d=98,5 cm, š=96 cm

Inv. broj: 13.764

darovano, Marica Mikolčević, 2010.

MARAMA ZA GLAVU

- RUBAC, ZAVIJAČA

Golobrdci, 2. desetljeće 20. st.

lan

d=86,5 cm, š=86 cm

Inv. broj: 13.766

darovano, Marica Mikolčević, 2010.

FARBARICE*MARAMA ZA GLAVU - FARBARICA*

Grabarje, 1. polovica 20. st.

pamuk

d=80 cm, š=76 cm

Inv. broj: E 870

otkup, Ana Ljubičić, 1982.

MARAMA ZA GLAVU - FARBARICA

Komarovci, 1. polovica 20. st.

pamuk

d=87 cm, š=87 cm

Inv. broj: 12.941

darovano, Štefica i Tomislav Petrić, 2009.

MARAMA ZA GLAVU - FARBARICA

Donji Emovci, 1. polovica 20. st.

pamuk

d=77 cm, š=70 cm

Inv. broj: 13.600

otkup, Julka Vuković, 2009.

MARAMA ZA GLAVU - FARBARICA

Donji Emovci, 1. polovica 20. st.

pamuk

d=118,3 cm, š=114,5 cm

Inv. broj: 13.701

otkup, Julka Vuković, 2009.

MARAMA ZA GLAVU - FARBARICA

Donji Emovci, 1. polovica 20. st.

pamuk

d=118 cm, š=114 cm

Inv. broj: 13.702

otkup, Julka Vuković, 2009.

PRIBOR ZA ULJEPŠAVANJE

ŠKARE ZA IZRADU UVOJAKA

- BRENAJZL

Pleternički kraj, 1. polovica 20. st.

metal

d=27 cm, š=3,5 cm

Inv. broj: 13.817

darovano, Dragutin Tomić, 2000.

UKRASI

UKRASNO CVIJEĆE - SMILJE

Zagrađe, 2008.

smilje (helichrysum)

v=9 cm, š=5 cm

Inv. broj: 12.942

darovano, Barbara Galović, 2008.

PATKOVO PERO - KOFRČAK

Zagrađe, 2009.

pero

d=8 cm, š=3,5 cm

Inv. broj: 13.829

darovano, Barbara Galović, 2009.

PATKOVO PERO - KOFRČAK

Zagrađe, 2009.

pero

d=7,3 cm, š=3,2 cm

Inv. broj: 13.829/1

darovano, Barbara Galović, 2009.

ZAHVALE

IZRADA FRIZURA I OGLAVLJA

Marija Budiselić – žensko oglavlje sa češljem (*Bankovci*), Anka Ramić – žensko oglavlje sa češljem (*Bektež*), Ana Lovrić i Marica Palijan – djevojački perčin s kintošima, rogovima i žensko oglavlje s poculicom (*Biškupci*), Marija Petrović – oglavlje djevojčice u bili luk (*Biškupci*), Dragica Kundakčić i Antonija Trčka – žensko oglavlje sa češljem (*Grabarje*), Đurđica Šolić – djevojački perčin s kintošima i coklinima (*Grabaje*), Barbara Mitrović – žensko oglavlje sa češljem, poculicom i rušno oglavlje (*Vetovo*)

MODELI

Lidija Halas – žensko oglavlje sa češljem (*Bankovci*), Elizabeta Ivanović – bili luk (*Biškupci*), Josipa Lovrić – djevojački perčin s kintošima i rogovima (*Biškupci*), Marija Petrović – žensko oglavlje s poculicom (*Biškupci*), žensko oglavlje sa češljem, poculicom i rušno oglavlje (*Vetovo*), Anamarija Mazal – žensko oglavlje sa češljem (*Bektež*), Ivana Ognjenčić – djevojački perčin s kintošima i coklinima (*Grabarje*), Mihaela Vinković – žensko oglavlje sa češljem (*Grabarje*)

Zahvaljujemo svima koji su svojim angažmanom, stručnom pomoći, uvidom u građu i ustupanjem predmeta doprinijeli realizaciji izložbe:

Etnografski muzej u Zagrebu
 Vesna Kolić Klikić, Gradski muzej Nova Gradiška
 Nadja Maglica, Etnografski muzej u Zagrebu
 Barbara Mitrović, Vetovo
 Marija Petrić, Vetovo
 Marija Petrović, Biškupci
 Miroslav Pišonić, Gradski muzej Nova Gradiška
 Brankica Potnar, Pleternica
 Ana Relković, Davor
 Sanja Savi, Muzej grada Pakraca
 Đurđica Šolić, Cerovac
 Marija Tomašević, Biškupci

IMPRESSUM

IZDAVAČ

Gradski muzej Požega
Matice hrvatske 1
34 000 Požega
www.gmp.hr

ZA IZDAVAČA

Mirjana Šperanda

AUTORICA KATALOGA I IZLOŽBE

Dubravka Matoković

STRUČNA SURADNICA I KATALOG PREDMETA

Maja Žebčević Matić

LEKTURA

Dijana Kučan

KOREKTURA

Tatjana Pajkr Engelmann

FOTOGRAFIJE KATALOGA

Boris Knez
Zbirka fotografija i Fototeka Etnološkog odjela Gradskog muzeja Požega

IZRADA PANOJA, TEHNIČKI POSTAV IZLOŽBE I FOTOGRAFIJE IZLOŽAKA

Boris Knez

IZRADA POSTOLJA ZA ŽENSKA OGLAVLJA

Marija Matijanić

LIKOVNO OBLIKOVANJE KATALOGA I TISAK

Grafika d.o.o., Osijek

NAKLADA

300 komada

ISBN 978-953-7838-00-3

IZLOŽBA JE REALIZIRANA SREDSTVIMA
MINISTARSTVA KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE
I GRADA POŽEGE

ISBN 978-953-7838-00-3